

НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТИЗАЦІЇ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНСТВА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ

УДК 7.011:316.485.6

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2019.24.18>

Ніна Авер'янова

кандидат філософських наук, науковий співробітник,
Центр українознавства філософського факультету,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0002-1088-2372

Email: aver_n@ukr.net

МІСЦЕ МИСТЕЦТВА В КОНТЕКСТІ ДЕКОНФЛІКТИЗАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Показано, що мистецтво постає специфічним інструментом впливу, який має можливість сприяти вирішенню складних конфліктів у суспільстві та сприяти миротворенню. Упродовж багатьох віків мистецтво було частиною буття людства, через нього в соціумі формувались цінності, ідеали, ідеї. Мистецтво як своєрідний універсальний спосіб буття здатне інтегрувати зовнішні культурні смисли в духовний світ людини. Проаналізовано, що в наші дні російсько-українське збройне протистояння суттєво активізує процеси конфліктизації різних сфер суспільного життя громадян України. Запропоновано використання арт-терапії як ефективного методу вирішення різноманітних конфліктних ситуацій, зокрема, в сучасних умовах збройного конфлікту в Україні. Арт-терапія в комплексі реабілітаційних заходів здатна позбавити людину негативних почуттів та підбадьорити її. Арт-терапія сформувалась як специфічна діяльність, що включає в себе мистецтво, психологію та психотерапію. Арт-терапевтичні заходи для учасників бойових дій і їхніх сімей разом з художніми виставками та майстер-класами відбуваються в рамках багатьох мистецьких проєктів. Численні арт-терапевтичні заняття, що проводяться в госпіталях ветеранів війни фахівцями та волонтерами сприяють поверненню учасників бойових дій у мирне повсякденне життя. Підкреслюється, що необхідно збільшити тривалість реабілітаційних заходів, а це дасть можливість провести глибокий аналіз травматичних розладів постраждалих і забезпечити їм вибудову оптимальних форм взаємодії з суспільством. Оскільки арт-терапія є частиною комплексу реабілітаційних заходів, то важливим аспектом роботи арт-терапевта є його професійні контакти з колегами – психіатрами, медсестрами, соціальними працівниками.

Ключові слова: мистецтво, конфлікт, збройний конфлікт, арт-терапія, арт-терапевтичні заходи, художня діяльність, реабілітація.

Nina Averianova

Ph.D. in Philosophy, Research Associate,
Center of Ukrainian Studies, Faculty of Philosophy,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

PLACE OF ART IN THE CONTEXT OF DECONFLICTIZATION OF MODERN UKRAINIAN SOCIETY

Abstract. Art has always been a part of every day life. People can get values and ideas through art and it's in a way that people enjoy. There are a lot of visual art representing sorrow and sadness regarding to an actual conflict. Not only to make people understand, this art also can be a way of seeking help, to truly understand the condition of people and what is the conflict about. It is well known that in the modern world art is actively used for the purpose of relaxation, rehabilitation and reduction of emotional tension in conflict situations. The importance of art as a specific tool of influence, which helps in resolving complex conflicts in society and contributes to peacekeeping, is analyzed. It is stated that the present day Russian-Ukrainian armed confrontation significantly intensifies the processes of conflict of different spheres of public life of Ukrainian citizens. It is suggested to use art therapy as an effective method of solving various conflict situations, in particular, in the current conditions of armed conflict in Ukraine. As art therapy has proven itself to be an effective method of exiting a person from a morbid condition, now in Ukraine, in order to deconflictization of society, it is necessary to use art therapy in the psychological rehabilitation of warriors and internally displaced persons. Art therapy was formed as a specific activity that includes art, psychology and psychotherapy. Art therapy can deprive a person of negative feelings, encourage him and help build new life patterns. That is why the issues of deconflictization of the society and restoration of peace in Ukraine are considered in the context of holding

various cultural state events, in particular artistic ones. It is also important that modern technological development has created wide-ranging opportunities for art as a stabilizing factor in the state.

Keywords: *art, conflict, armed conflict, art therapy, art therapeutic measures, artistic activity, rehabilitation.*

Постановка проблеми. У сучасну добу військово-політичних і економічних конфліктів, більшість з яких локалізується в межах окремих країн і національних спільнот, зростає актуальність проблеми деконфліктизації суспільства як гарантії безпеки в державі, так і міжнародної безпеки в цілому. В коло цих проблем потрапила й Україна, на сході якої вже шість років поспіль точиться збройний конфлікт, продовжується міграція з її окупованих територій, існують економічні складнощі, зростає безробіття, що сприяє підвищенню рівня конфліктності у всьому українському соціумі. В таких умовах варто звернутися до мистецтва як специфічного інструменту впливу на людей, що має змогу відігравати стабілізуючу та деконфліктизаційну роль у державі, допомагає у вирішенні складних конфліктів у суспільстві. Мистецтво, як відомо, здатне інтегрувати зовнішні культурні смисли в духовний світ людини. Через сферу мистецтва, здатного до навіювання та емоційно-смиислового підсилення, завжди відбувалося осудження негативних чи схвалення позитивних для суспільства тенденцій.

Функції мистецтва упродовж багатьох століть змінювались, зважаючи на вимоги часу, філософські та естетичні концепції. Однак, попри те, що існували розбіжності філософів і теоретиків мистецтва у питанні щодо кількості функцій мистецтва та їхніх можливостей, найчастіше виділяють такі функції: пізнавальну, виховну, евристичну, прогностичну, практично-утилітарну, терапевтичну, релаксаційну, компенсаторну, культуротворчу, інформативну, комунікативну, розважальну. Зазначені функції доповнюють одна одну, «їх не можна ні спростувати як неіснуючі взагалі, ні визнати якусь або кілька генералізованими, тобто такими, що здатні перебирати на себе всю діяльну силу мистецтва» [13, с. 191].

У сучасному світі мистецтво ефективно використовується з метою релаксації, реабілітації та зниження емоційної напруги в конфліктних ситуаціях, що обумовило виникнення арт-терапії (буквально «терапія мистецтвом»). Арт-терапія сформувалась як специфічна діяльність, що включає в себе мистецтво, психологію та психотерапію.

Аналіз наукових публікацій. Ще давньогрецькі філософи Аристотель, Платон і Піфагор звертали увагу на силу впливу мистецтва, зокрема музики, на людину та на його лікувальні властивості. Музика, підкреслювали вчені, здатна змінювати настрій людини, її емоційний стан і почуття. Наприклад, Піфагор започаткував традицію порівняння суспільного життя з музичним ладом або оркестром, у якому кожна людина, як інструмент в оркестрі, виконує свою роль. На думку Платона, могутність і міць держави багато в чому залежать від музики, що звучить у цій державі, тому потрібна лише

та музика, яка допомагає людині піднятися до рівня суспільних вимог і усвідомити свою єдність із полісною громадою [17, с. 13-14]. Аристотель розглядав мистецтво як засіб гармонізації людини із суспільним життям. Мистецтво, на його думку, повинно відображати та показувати загальні, типові властивості речей об'єктивного світу, воно є оптимальним засобом становлення емоційно-психологічних станів людини та її морально-вольового вдосконалення. Особливого значення він надавав поезії: історик осмислює те, що дійсно відбувалося, а поет, – що може відбутися (на відміну від Платона, який недооцінював поезію як вид мистецтва). У музиці філософ розрізняв три функції – виховну, психолого-терапевтичну і розважальну. Ним була розроблена концепція катарсису, згідно якої під впливом мистецтва в душі людини відбувається вивільнення хворобливих афектів, тобто в процесі глибокого емоційного переживання людина «очищається» від афекту. Вчення Аристотеля про катарсис («очищення» душі людини мистецтвом) і в наш час не втратило своїх основних принципів щодо нормалізації психічного життя людини. У зображеннях образотворчого мистецтва, зокрема в скульптурі, і Платон, і Аристотель вбачали ідеал фізичної й моральної досконалості людини, гармонію її зовнішнього та внутрішнього світу [1].

У Середньовіччі розвиток медицини відбувався у тандемі з мистецтвом. Наприклад, у Парижі на медичному факультеті університету з 1426 р. студенти для отримання звання доктора повинні були пройти атестацію з різних видів мистецтва, а вже з кінця XIV ст. кожний майбутній лікар вивчав курс теорії музики. На початку XVII ст. раніше обов'язковий предмет для лікарів «музика» перестав викладатися [17, с. 17].

Вивчення арт-терапії («терапії мистецтвом») почалося з фундаментальних робіт Ханса Принцхорна (Hans Prinzhorn), німецького історика мистецтв, який ґрунтовно вивчав медицину, зокрема психіатрію. Вчений, довгий час займаючись практикою у психіатричній клініці та збираючи колекцію малюнків душевнохворих, прийшов до висновку, що мистецька діяльність притаманна і здоровим, і хворим людям. Незалежно від їхніх психічних і фізичних вад, художня творчість стає способом адаптації та психологічної інтеграції у суспільство. Англійський художник Адріан Хілл (Adrian Hill), перебуваючи на лікуванні в санаторії (40-ві рр. XX ст.), зрозумів, що творча робота, а саме – виконання малюнків, сприяє його одужанню. Це наштовхнуло художника на думку про можливість використання мистецтва в лікувальних цілях. Він пересвідчився, що мистецька практика допомагає пацієнтам відволікатися від гнітючих думок про хворобу та надає можливість звільнитися від психічних розладів, стресів і травм. У 1942 р. Хілл

почав вперше застосовувати термін «арт-терапія» і вважав себе першим арт-терапевтом. Свої основні ідеї щодо мистецтва як методу лікування людей з фізичними та психологічними травмами художник виклав у праці «Мистецтво проти хвороб».

Незважаючи на ефективні цілющі можливості мистецтва, що було доведено упродовж тисячоліть багатьма філософами, митцями, медиками та педагогами, арт-терапія залишається порівняно новою галуззю науки і практики. Активне узагальнення та осмислення емпіричного досвіду арт-терапії відбувалося в 1960 – 1980 рр. Важливим етапом розвитку арт-терапії стало утворення професійних організацій та ініціативних груп, які своєю метою вбачали вироблення єдиних критеріїв і принципів діяльності, утвердження арт-терапії як науки. Були засновані Британська асоціація арт-терапевтів (1964 р.), Американська арт-терапевтична асоціація (1969 р.), сформувались перші програми арт-терапевтичної освіти. Професійні об'єднання арт-терапевтів виникли і в інших країнах світу (1980 – 1990 рр.) – Австралії, Германії, Іспанії, Італії, Канаді, Російській Федерації.

Суттєву роль в методологію арт-терапії внесли такі вчені: Р. Арнхейм, К. Берк, А. Еренцвейг, К. Кох, Е. Кріс, М. Мілнер, М. Наумбург, З. Фрейд, К. Юнг та ін. Зацікавлення арт-терапією виникло з новою силою в останні десятиліття, коли люди знову переосмислили та зрозуміли можливості художньої діяльності, яка на практиці допомагає позбутися стресів, конфліктів, фізичного болю, долає складні внутрішні переживання та відчай. На сьогодні велика кількість вчених світу погоджується з думкою щодо мистецтва як важливого, перспективного і ефективного засобу упередження конфліктів та їх конструктивного розв'язання. Тому **метою статті** постало питання визначення місця мистецтва у процесах деконфліктизації сучасного українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. У мистецтві завжди існували й існують художні твори, які достовірно відображають життєві конфліктні ситуації, що стають об'єктом вивчення для подальшого їхнього попередження, запобігання та нівелювання. Конфлікт (від латинського слова *conflictus* – зіткнення) – це вид суперечності, яка є ситуативною і «яка відбувається в певному просторі і часі з певного приводу», між певними людьми чи групами людей [4, с. 232]. А конфліктизація – це процес підвищення (посилення) рівня конфліктності у будь-якому соціумі (як на індивідуальному, так і на колективному рівні) [9].

В.Я. Галаган, В.Ф. Орлов, О.М. Отич і О.О. Фурса стверджують, що мистецтво здійснює потужний вплив на формування у людини установок, які визначають їхню поведінку в конфліктних ситуаціях, воно зумовлює розуміння й оцінку конфліктів самими конфліктологами, психологами, педагогами, керівниками та політиками; сприяє формуванню в людини, починаючи з її раннього віку, стереотипів конструктивної чи деструктивної

поведінки в конфліктних ситуаціях соціальної взаємодії [10, с. 267]. При цьому «арт-терапія є найбільш адекватним методом для вирішення як внутрішньо-особистісних, міжособистісних конфліктів, так і конфліктів на рівні великих соціальних груп, міжетнічних, воєнних» [8, с. 11]. Суттєво те, що арт-терапія не має обмежень і може використовуватись у багатьох галузях – у психотерапії, педагогіці, соціальній роботі та ін. Її можна застосовувати як в роботі з дорослими, так і з дітьми, в групі чи індивідуально.

Арт-терапія – міждисциплінарне явище, вона виникла на межі мистецтва й науки та увібрала в себе досягнення медицини, педагогіки, культурології, соціології та інших дисциплін. Її методи універсальні та можуть бути адаптовані до різних завдань, починаючи від вирішення проблем соціальної та психологічної дезадаптації і закінчуючи розвитком людського потенціалу, підвищенням планки психічного і духовного здоров'я [11, с. 10]. Таким чином, мистецтво можна задіяти з метою релаксації, психологічної реабілітації та зняття емоційної напруги в конфліктних ситуаціях.

Діапазон арт-терапії значний: а) у процесі художньої діяльності (малювання, писання картин, ліплення та ін.) відбувається вихід агресивності та інших негативних почуттів людини; б) за допомогою візуальних форм відображаються неусвідомлені внутрішні конфлікти та переживання; в) зміст, стиль і колір мистецьких робіт дають інформацію про їхніх виконавців; г) художня діяльність сприяє формуванню почуття внутрішнього контролю людини; д) мистецька творчість приносить радість і задоволення людині, тобто в неї виникають позитивні емоції; е) у процесі художньої діяльності над спільною мистецькою роботою виникають почуття атракції та взаємосимпатії.

На сьогодні в нашій державі найбільш небезпечним конфліктом, зі складними наслідками і втратами, є збройний конфлікт на сході України. Високий рівень конфліктності у нашій державі пояснюється саме продовженням збройної агресії Росії в Україні та погіршенням соціально-економічної ситуації. Українське суспільство втомилася від різноманітних конфронтацій, війни, політичної реклами, олігархічної зверхності, постійного підвищення тарифів [2].

Оскільки арт-терапія зарекомендувала себе як ефективний метод виходу людини із хворобливого стану, то нині в Україні для деконфліктизації суспільства потрібно застосовувати арт-терапію у психологічній реабілітації воїнів АТО/ООС, вимушених переселенців із Криму та ОРДЛО. На сьогодні існують достовірні дані, що участь у бойових діях впливає на психічні стани людини. Перебування у зоні бойових дій здатне кардинально змінювати особистість і найчастіше – негативно, а це призводить до різноманітних конфліктних ситуацій у суспільстві. Деструктивний вплив війни проявляється не лише у фізичних втратах, а й в соціальній

дезорієнтації, втраті соціальних контактів, цілісності «Я» та ідентичності як військовослужбовців, вимушених переселенців із зони бойових дій, так і мирних жителів. Без належної психологічної реабілітації таким людям важко повернутися до мирного життя та до своєї соціальної ролі в суспільстві. К.В. Мирончак підкреслює, що незважаючи на різновиди втрат, у людини виникає потреба заповнити виниклу пустоту, «замістити об'єкт втрати хоча б частково до моменту відновлення життєвої рівноваги» [14, с. 76]. Тому тут на допомогу може прийти арт-терапія, яка в комплексі реабілітаційних заходів здатна позбавити людину негативних почуттів, підбадьорити її та допомогти вибудувати нові моделі життя.

У кінці 2015 р. Верховна Рада України ухвалила закон про обов'язкову та безкоштовну психологічну, медико-психологічну реабілітацію військовослужбовців, учасників бойових дій та прирівняних до них осіб, які брали участь в антитерористичній операції чи виконували службово-бойові завдання в бойових умовах. Реабілітація має проходити у відповідних центрах з відшкодуванням вартості проїзду [6]. Враховуючи можливості мистецтва та художньої діяльності як інструментів психологічної допомоги постраждалим, які пережили травматичні події, в Україні запроваджують різноманітні соціальні та культурно-мистецькі проекти. Так, наприклад, культурний проект «Театр Переселенця», започаткований у жовтні 2015 р. у Києві (театральний проект з переселенцями з Донецької та Луганської областей), продемонстрував як мистецтво дає можливість долати внутрішні людські драми, відчуження між українцями різних регіонів, допомагає формувати суспільну солідарність. Суттєво, що учасниками проекту були як професійні режисер, психотерапевт, драматурги, так і аматори – переселенці з Донбасу, військові та волонтери зі своїми реальними історіями [18].

Арт-терапевтичні заходи для учасників бойових дій і їхніх сімей разом з художніми виставками та майстер-класами відбуваються в рамках мистецько-культурологічного проекту «Військово-польовий Арт», який розпочався у 2014 р. і триває донині [7; 19]. Завдяки арт-терапії близько 60 учасників бойових дій упродовж шести місяців долали посттравматичний синдром у Черкаському обласному військовому госпіталі. Малюнки бійців сформували виставку «Мистецтво жити», яку презентували в Черкаському художньому музеї [15]. Арт-терапевтичні заходи для військовослужбовців учасників бойових дій, які отримали складні поранення, проходять у Рівненському обласному госпіталі ветеранів війни. У ньому військові з усієї України мають можливість лікувати серйозні травми хребта та отримують здатність рухатися. Є, наприклад, випадки, коли пацієнт не може тримати навіть ложку в руці, однак малює [16]. У Дубліні з нагоди Дня Незалежності України 2018 р. презентували мистецькі роботи ветеранів АТО/ООС у

рамках благодійної виставки «У серці єдина мета – захист Вітчизни». Зазначена виставка стала етапом проекту «стежками війни» з реабілітації військових, які отримали фізичні та психологічні травми у війні на Сході України [5]. У вересні 2019 р. упродовж двох тижнів на базі комунального закладу «Херсонський обласний госпіталь ветеранів та інвалідів війни» відбувалися майстер-класи художниці, волонтерки, спеціаліста з арт-терапії Світлани Русиної-Панченко [3]. Численні арт-терапевтичні заняття, що проводяться в госпіталях ветеранів війни фахівцями та волонтерами, сприяють поверненню учасників бойових дій у мирне повсякденне життя.

Існують різні види арт-терапії (наприклад, практики візуальних мистецтв – малюнок, живопис, ліплення, колаж та ін.; кольоротерапія, музикотерапія, ігрова терапія, танцювальна терапія, драмотерапія, бібліотерапія, казкотерапія, пісочна терапія, фототерапія та ін.), відповідно використовуються й різні мистецькі матеріали, які безпосередньо впливають на художню роботу виконавця. А тривалі дослідження музикотерапевтів дали змогу зробити висновок, що музику можна ефективно використовувати для відновлення почуття власної гідності, яке зазвичай страждає після насилья [12, с. 257].

Оскільки зазвичай арт-терапія є частиною комплексу реабілітаційних заходів, то важливим аспектом роботи арт-терапевта є його професійні контакти з колегами – психіатрами, медсестрами, соціальними працівниками та ін. Проводячи арт-терапевтичні заняття, фахівцям обов'язково необхідно враховувати такі принципи: психологічну безпеку учасників процесу; відмову від оцінювання результатів творчої діяльності щодо їхньої художньо-естетичної цінності; дотримуватись конфіденційності та партнерства у відносинах між клієнтом і фахівцем; надавати свободу вибору художніх матеріалів і способів роботи з ними; забезпечувати свободу тем і сюжетів творчості.

Таким чином, у роботі з вирішення конфліктів арт-терапія як метод зцілення за допомогою мистецтва є адекватним методом, бо надає можливість вивільнити емоції, отримати задоволення від процесу творчості, стати творцем свого життя, моделювати свою поведінку в конфліктних ситуаціях [8, с. 32].

Висновки і пропозиції. Отже, для деконфліктизації суспільства та гармонізації стану соціуму в Україні доцільно застосовувати різні культурно-мистецькі програми і проекти, а для зниження емоційної напруги в конфліктних ситуаціях, подолання психологічних стресів – арт-терапію. Остання має здатність активізувати внутрішні сили людини, яка пережила травматичні події, для створення нових конструктивних моделей поведінки. Важливо, щоб в Україні створювались постійно діючі реабілітаційні центри, які б приймали на тривалу реабілітацію людей з посттравматичними стресовими розладами, зокрема учасників бойових дій,

тимчасово переміщених осіб і членів їхніх сімей, що знизить рівень напруги та агресії в суспільстві. Потрібно збільшити тривалість реабілітаційних заходів, що дасть можливість провести глибокий аналіз травматичних розладів постраждалих і забезпечить їм вибудову оптимальних форм взаємодії з суспільством.

1. Авер'янова Н.М. Образотворче мистецтво як чинник національного виховання особистості (українознавчий аналіз). Автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.12 – українознавство / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К.: КНУТШ, 2007. 20 с.

2. Авер'янова Н.М., Воропаєва Т.С. Конфліктизаційні процеси в сучасній Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Випуск 148(№9). Ч. 2. *Філософські науки*. 163 с. С. 11–16.

3. Арт-терапія для учасників АТО/ОСС / Південна Інформаційна Компанія. URL: <https://pik.ua/news/url/art-terapija-dlja-uchasnikiv-atooss> (дата звернення 19.11.2019).

4. Булатов М.О. Філософський словник. К.: Стилос, 2009. 575 с.

5. В Дубліні відбулася виставка картин українських воїнів-ветеранів АТО. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2768083-v-dublini-vidbulasa-vistavka-kartin-ukrainskih-voinivveteraniv-ato.html> (дата звернення 19.11.2019).

6. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення зміни до статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». *Верховна Рада України. Офіційний веб-портал*. URL: <https://rada.gov.ua/news/Novyny/117968.html> (дата звернення 19.11.2019).

7. «Військово-польовий Арт» – нова виставка у Хмельницькому обласному обласному художньому музеї. URL: <http://km-oblrada.gov.ua/vijskovo-polovij-art-nova-vistavka-u-xmelnickomu-oblasnomu-xudozhnomu-muzei/> (дата звернення 19.11.2019).

8. Вознесенська О.Л. Арт-технології у розв'язанні конфліктів. К.: Human Rights Foundation, 2019. 32 с.

9. Воропаєва Т.С. Конфліктизаційні та деконфліктизаційні процеси в Україні: соціально-філософські аспекти. *Научний взгляд в будуще*. 2018. Вып. 10. Т. 2. С. 49–56.

10. Галаган В.Я., Орлов В.Ф., Отич О.М., Фурса О.О. Психологія конфлікту. К.: ДЕТУТ, 2008. 422 с.

11. Киселева М.В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе. Санкт-Петербург: Речь, 2007. 336 с.

12. Кэмпбелл Д.Дж. Эффект Моцарта. Минск: ООО «Попурри», 1999. 320 с.

13. Левчук Л.Т., Панченко В.І., Оніщенко О.І., Кучерюк Д.Ю. Естетика. К.: Вища школа, 2006. 431 с. С. 191.

14. Мирончак К.В. Пошук ресурсу для відновлення самоефективності при переживанні

втрати військовими. *Робота з травмами війни. Український досвід. Матеріали Першої всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 28-31 березня 2018 р.)*. К.: Золоті ворота, 2018. С. 74–77.

15. «Мистецтво жити». Арт-терапевтичні малюнки бійців об'єднали у виставку. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27677635.html> (дата звернення 19.11.2019).

16. На Рівненщині поранені військові проходять реабілітацію за допомогою арт-терапії. URL: <https://novynarnia.com/2018/12/12/na-rivnenshyni-poraneni-viyskovi-prohodyat-reabilitsiyu-zadopomogoyu-art-terapiyi/> (дата звернення 19.11.2019).

17. Петрушин В.А. Музыкальная психология. 4-е издание, переработанное и дополненное. М.: Из-во Юрайт, 2017. 380 с.

18. Театр Переселенця: статистика вбиває, а у нас – живі історії живих людей. *Громадський простір*. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=teatr-pereselentsya-statystyka-vbyvaje-a-u-nas-zhyvi-istoriji-zhyvyh-lyudej> (дата звернення 19.11.2019).

19. У Краматорську відкрилася виставка військово-польового арту. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2660287-ukramatorsku-vidkrylasa-vistavka-viyskovopolovogo-artu.html> (дата звернення 19.11.2019).

References:

1. Averianova N.M. (2007). *Obrazotvorche mystecztvo yak chynnyk nacionalnogo vyhovannya osobystosti (ukrayinoznavchyy analiz)*. Avtoref. dys. ... kand. filoz. nauk: 09.00.12 – ukrayinoznavstvo [Art as a factor of personality's national education (Ukrainological analysis)]. Kyiv: KNUTSh. (in Ukrainian).

2. Averianova N.M., Voropaeva T.S. (2019). *Konfliktyzatsiyni procesy v suchasnyj Ukrayini* [Conflictization processes in modern Ukraine]. *Gileya: naukovyy visnyk*. 2019. Vypusk 148(№9). Ch. 2. *Filosofsk'i nauky*. Pp. 11–16. (in Ukrainian).

3. *Art-terapiya dlya uchasnykiv ATO/OSS* [Art therapy for Anti-terrorist Operation. Joint Forces Operation participants]. Pivdenna Informacijna Kompaniya. URL: <https://pik.ua/news/url/art-terapija-dlja-uchasnikiv-atooss> (in Ukrainian). (Last accessed 19.11.2019).

4. Bulatov M.O. (2009). *Filosofsk'kyj slovnyk* [Philosophical Dictionary]. Kyiv: Stylos. (in Ukrainian).

5. *V Dublini vidbulasya vystavka kartyn ukrayins'kyh voyiniv-veteraniv ATO* [An exhibition of paintings by Ukrainian veterans of the anti-terrorist operation took place in Dublin]. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2768083-v-dublini-vidbulasa-vistavka-kartin-ukrainskih-voinivveteraniv-ato.html> (in Ukrainian). (Last accessed 19.11.2019).

6. Verhovna Rada Ukrayiny uhvalyla Zakon «Pro vnesennya zminy do stat'ki 11 Zakonu Ukrayiny «Pro social'nyj i pravovyj zahyst vijs'kovosluzhbovciv ta chleniv yih simej» [The Verkhovna Rada of Ukraine

adopted the Law «On Amendments to Article 11 of the Law of Ukraine «On Social and Legal Protection of Servicemen and Members of Their Families». *Verhovna Rada Ukrainy. Oficijnyj veb-portal*. URL: <https://rada.gov.ua/news/Novyny/117968.html> (in Ukrainian). (Last accessed 19.11.2019).

7. «Vijs`kovo-pol`ovij Art» – nova vystavka u Xmel`nyczkomu oblasnomu oblasnomu hudozhnomu muzeji [«Military Field Art» is a new exhibition in the Khmelnytsky Regional Art Museum.]. URL: <http://km-oblrada.gov.ua/vijskovo-polovij-art-nova-vistavka-u-xmelnickomu-oblasnomu-xudozhnomu-muzei/> (in Ukrainian). (Last accessed 19.11.2019).

8. Voznesenska O.L. (2019). *Art-tehnologiyi u rozvyazanni konfliktiv* [Conflict resolution art technologies]. Kyiv: Human Rights Foundation. (in Ukrainian).

9. Voropayeva T.S. (2018). Konfliktyzacijni ta dekonfliktyzacijni procesy v Ukraini: social`no-filosofs`ki aspekty [Conflictization and deconflictization processes in Ukraine: social-philosophical aspects]. *Nauchnyi vzgliad v budushch*. Vyp. 10. T. 2. Pp. 49–56. (in Ukrainian).

10. Galagan V.Ya., Orlov V.F., Otych O.M., Fursa O.O. (2008). *Psychologiya konfliktu* [Psychology of conflict]. Kyiv: DETUT (in Ukrainian).

11. Kiseleva M.V. (2007). *Art-terapija v prakticheskoi psikhologii i sotsialnoi rabote* [Art therapy in practical psychology and social work]. St.-Petersburg: Rech. (in Russian).

12. Campbell Don G. (1999). *Effekt Motsarta* [The Mozart effect]. Minsk: ООО «Popurri». (in Russian).

13. Levchuk L.T., Panchenko V.I., Onishhenko O.I., Kucheryuk D.Yu. (2006). *Estetyka* [Aesthetics]. Kyiv: Vyshha shkola. (in Ukrainian).

14. Myronchak K.V. (2018). Poshuk resursu dlya vidnovlennya samoefektyvnosti pry Perezhyvanni vtraty vijskovomy [Finding a resource to restore self-efficacy when experiencing military loss]. *Robota z travmaty*

vijny. Ukrayinskyj dosvid. Materialy Pershoy vseukrayinskoyi naukovy-praktychnoyi konferenciyi (m. Kyiv, 28-31 bereznya 2018 r.). Kyiv: Zoloti vorota. (in Ukrainian).

15. «Mystecztvo zhyty». *Art-terapevtychni malyunky bijciv obyednaly u vystavku* [«The Art of Living». The art-therapeutic drawings of the fighters were combined into an exhibition.]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27677635.html> (in Ukrainian) (Last accessed 19.11.2019).

16. *Na Rivnensshhyni poraneni vijs`kovi prohodyat` reabilitaciyu za dopomogoyu art-terapiji* [In the Rivne region, wounded soldiers undergo rehabilitation through art therapy]. URL: <https://novynarnia.com/2018/12/12/na-rivnensshhyni-poraneni-vijskovi-prohodyat-reabilitatsiyu-za-dopomogoyu-art-terapiji/> (in Ukrainian). (Last accessed 19.11.2019).

17. Petrushin V.A. (2017). *Muzykalnaya psihologiya. 4-e izdanie, pererabotannoe i dopolnennoe* [Musical Psychology. 4th edition, revised and supplemented]. Moscow: From Yurait. (in Russian).

18. *Teatr Pereselencya: statystyka vbyvaye, a u nas – zhyvi istoriyi zhyvyh lyudej* [Migrant Theater: Statistics kills, and we have living stories of living people]. Gromads`kyj prostir. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=teatr-pereselentsya-statystyka-vbyvaje-a-u-nas-zhyvi-istoriji-zhyvyh-lyudej> (in Ukrainian). (Last accessed 19.11.2019).

19. *U Kramatorsku vidkrylasya vystavka vijs`kovo-pol`ovogo artu* [In Kramatorsk, an exhibition of the military field art opened]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2660287-u-kramatorsku-vidkrylasya-vistavka-vijskovopolovogo-artu.html> (in Ukrainian). (Last accessed 19.11.2019).

УДК 94(477):316

Оксана Висовень

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії та культури України,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ORCID: 0000-0002-0061-2301
Email: vysoven_oxsana@ukr.net

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ РОЗКОЛУ БАПТИСТСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті проаналізовано причини та наслідки розколу в євангельсько-баптистському середовищі в 60-х рр. ХХ ст.; встановлено, що однією з головних причин розколу в лоні євангельських християн-баптистів був деструктивний вплив державних органів на релігію загалом, і християнські конфесії зокрема, коли ініційоване з боку державних органів об'єднання протестантських релігійних громад під егідою Всесоюзної Ради Євангельських Християн-Баптистів перетворило Церкву на підконтрольну організацію органам спецслужб; доведено, що конфлікти серед